

NA SKRZYŻOWANIU OŚWIECENIA I ROMANTYZMU

KIERUNKI FILOZOFII A KONTROWERSJE NA LITWIE
W KOŃCU XVIII W. – PIERWSZEJ POŁOWIE XIX W.

Streszczenie

Szosta książka, poświęcona analizie filozofii okresu oświecenia i romantyzmu, jest jedną z serii książek pod tytułem HISTORIA FILOZOFII LITWY. PAMIĘTNIKI I BADANIA. Rozważa się o zagadnieniach omawianych okresów z epistemologii, logiki, etyki, historiozofii, estetyki. Dokonuje się badania recepcji zachodnioeuropejskich teoretycznych poglądów (stosunek do kantyzyzmu, recepcja szkoły szkockiej *common sense*, wpływ Schellinga i Hegla i in.). Książka składa się z badania i analitycznej części (I-IV rozdziały), a także ze źródeł (V rozdział). Rozdziały zostały zgrupowane według konsekwencji chronologicznej badanych zjawisk filozofii i kultury.

Książka rozpoczyna się wstępnym studium *Romana Pelčkaitisa* REFORMA OŚWIECENIA NA LITWIE I J JEJ SKUTKI DLA FILOZOFII. Materiał studium ujawnia duch epoki Litwy tego okresu. Interpretuje się przesłanki i przebieg reformy oświaty (działalność Komisji Edukacyjnej), analizowane i oceniane skutki reformy dla filozofii. Stwierdza się, że wyjątkowego znaczenia i zakresu reorganizacja nauki i oświaty miała ujemne znaczenie w rozwoju filozofii. Z instytucji oświecenia zostało usunięte nauczanie filozofii. Podczas działania Komisji Edukacyjnej wprowadzono prawo natury jako dyscyplinę akademicką, co przyczyniło się do rozpowszechnienia filozofii społecznej i politycznej.

W drugiej części opracowania ODGŁOSY KANTYZMU NA LITWIE *Romanas Plečkaitis* publikuje badania REFORMA FILOZOFII W MAŁEJ LITWIE. Immanuel Kant był świadkiem likwidacji państwa Litewsko – Polskiego. W jego rozprawie *Do wiecznego pokoju* przewidywały się realia i los historyczny Republiki Obojga Narodów. Rozpatruje się temat więzi Kanta z Litwą.

W rozdziale *Stepasa Tunaitisa* ROZPOWSZECHNIENIE KANTYZMU bada się wpływ filozofii I. Kanta na ujęcie ideowe epoki Oświecenia, zaczynając od etapu początkowego i kończąc etapem ostatnim. Na początkowym etapie do-

cierały do Litwy odblaski filozofii Kanta okresu przedkrytycznego. Od wpływu filozofii krytycznej Kanta z okresu dojrzałego zasłanianio się barierami szeroko umocnionych tradycji oświeceniowych. Na ostatnim etapie, kiedy wstrząśnięte utratą państwowości i trudnościami wewnętrznego przejawu, rozpowszechnianie oświaty stanowiło się coraz węższym, powoli i coraz szerzej otworzono się na filozofię krytyczną Kanta. Na tym etapie samym znakomitym popularyzatorem filozofii Kanta wykazał się J. H. Abicht, przybyły filozof z Niemiec.

W artykule *Eugenijusa Vasilevskisa* ETYKA KANTA WEDŁUG POGLĄDU TEORETYKA OŚWIECENIA temat recepcji kantyzyzmu posiada przedłużenie. Zostały przedstawione dotychczas nie badane poglądy etyczne Anioła Dowgirda. Ten autor krytykował koncepcje etyczne Kanta z pozycji etyki heteronomicznej. Odrzucił aprioryzm i formalizm. W koncepcji etyki Dowgirda warto zwrócić uwagę na radykalny chrześcijański tradycjonalizm, uzgodniony z postulatami teoretycznymi epoki oświecenia.

W studium *Daliusa Valiūnasa* WILEŃSKA SZKOŁA EPISTEMOLOGICZNA (trzecia część książki) bada się uformowanie teorii poznania na Litwie końca XVII w. – pierwszej części XIX w. Na kształtowanie się epistemologii na Litwie oddziaływały trzy czynniki: potrzeba mocnej teorii naukowej, aktualizacja transcendencji problemu epistemologicznego, a także konfrontacja z niedoprzyjęciem filozofii idealistycznej i sceptycznej. Na Litwie dominowała epistemologia empirystyczna. Właściwą jest dla niej redukcja podstawowych problemów teoretycznych poznania do zagadnień źródła, realizmu naturalistycznego, antyesencjanolizmu, fenomenalizmu, psychologizmu. Teoretycy wileńscy postulowali komponenty racjonalistyczne, dokładali starań, aby ich zharmonizować z pozycjami sensualistyczno-empirytystycznymi. W drugim dziesięcioleciu XIX w. intensywnie przyswajano filozofię szkocką „common sense”. W studium bada się wymiar i właściwości tej recepcji. W przedstawionej epistemologii na Litwie zostały wydzielone dwa warianty: teistyczno-fundamentalistyczny (*Anioł Dowgird*) i prepozytywistyczny (*Jan Śniadecki*).

Czwarta część książki PÓŻNE OŚWIECENIE – KRES EPOK INTELEKTUALNYCH. Jej autorem – *Ihar Babkou*, profesor nadzwyczajny Uniwersytetu Humanistycznego Europy, przedstawił pogląd reprezentowany na wspólne dziedzictwo litewsko-białoruskie na Białorusi, roztoczył alternatywne podejście na styku epok intelektualnych oświecenia i romantyzmu. Dynamika styku oświatowców i romantyków reprezentuje się środkami konceptualno-kulturologicznymi, rekonstruuje się różne filozoficzne i kulturalne perspektywy i istniejące postawy,

różne „projekty” (antropologiczny transcendentálny, pozytywistyczny i in.), konkurujące między sobą. Do sudiów nad historią filozofii pokłada się wysiłek wprowadzić nowe, mające moc hermetyczną dane parafilozoficzne i nowe personalia. W studium rekonstruuje się genesis teoretycznego teoretyzowania na Białorusi i Litwie, odtwarza się polikontekstualność i multikulturalność romantyzmu, obala się stereotyp, że koncepcje oświeceniowe XIX w. były zjawiskiem epigonicznym.

Piąta część książki STYK OŚWIECENIA I ROMANTYZMU – poświęcona analizie estetyki i historiografii. Rozpoczyna się uwagami *Romanasa Plečkaitisa* NIEUZANANIE ROMANTYZMU: JAN ŚNIADECKI O PISMACH KLASYCZNYCH I ROMANTYCZNYCH. Śniadecki mylił się w ocenie romantyzmu. W artykule ujawnia się okoliczności i przyczyny tej omyłki.

W artykule *Gytisa Vaitkūnasa* MYŚL ESTETYCZNA NA POCZĄTKU XIX w.: EUZEBIUSZ SŁOWACKI I LEON BOROWSKI rozpatrują się teorie estetyki, które przedstawiali powyżsi profesorowie Katedry Poezji i retoryki Uniwersytetu Wileńskiego. Owe teorie świadczą o rozpowszchnieniu zjawisk preromantyzmu w ciągu pierwszych dziesięcioleci XIX w. Klasycystyczne poglądy estetyczne Euzebiusza Słowackiego są traktowane jako punkt kulminacyjny myśli estetycznej na Litwie, gdzie konfrontacja tradycjonalizmu (akademizmu) i nowych radykalnych idei osiągnęła swój szczyt. Słowacki był największym akademistą wśród oświeceniowców i największym tradycjonalistą pomiędzy apologetami klasycyzmu. Leon Borowski także znalazł miejsce w paradygmacie teoretycznym oświecenia. Ostatecznie zmienił orientację francusko-klasycystyczną na niemiecką. W studium rozpatruje się jego koncepcja, która została oceniona jako preromantyczna.

Vytautas Berenis w rozdziale HISTORIOGRAFIA LITWY MIĘDZY OŚWIATĄ A ROMANTYZMEM po przeglądzie zmiany interpretacji historii od XVIII w. do pierwszej połowy XIX w. na Litwie – kształtowanie się determinantów kulturalnych i teoretycznych, rozpatruje idee i cele dzieła Teodora Narbuta *Historię narodu litewskiego* i Michała Balińskiego *Historii miasta Wilna*, analizuje i porównuje koncepcje „cywilizacji Litwy” Simonasa Daukantasa i Józefa Jaroszewicza, odtwarza specyfikę rozwiązania zagadnienia zależności etnicznej i etnopolitycznej.

W artykule WILEŃSKI KONKURS FILOZOFICZNY w 1820 r. *Dalius Viliūnas* przegląda ciąg konkursu, poświęconego zajęciu miejsca profesora katedry Filozofii teoretycznej i moralnej na uniwersytecie Wileńskim. Konkurs został oceniony jako unikalna okazja utworzyć swoistą szkołę filozofii. Przedstawiają się osoby i prace, biorące udział w konkursie, bada się autorstwo marginaliów w rozprawie

konkursowej Gołuchowskiego. Przyczym ustala się, że autorem anonimowej recenzji był Anioł Dowgird.

W rozdziale CECHY FILOZOFII ROMANTYCZNEJ JÓZEFA GOŁUCHOWSKIEGO w rozprawie konkursowej *Rūta Marija Vabalaitė* bada swoistość logiki romantyzmu, przedstawione w minionym dziale pojęcie metafizyki i koncepcję nauczania filozofii. W rozprawie Gołuchowskiego probujemy syntezować idee filozofii romantycznej i niemieckiej klasycznej.

W rozdziale ŻYCIE FILOZOFICZNE PO LIKWIDACJI UNIwersYTETU WILEŃSKIEGO *Romanas Plečkaitis* omawia skutki likwidacji (1831 r.) tej instytucji oświaty dla rozpowszechnienia filozofii. Pogorszyło się życie filozoficzne na Litwie. Na Wileńskiej Akademii Duchownej (tu ją reprezentował przedstawiciel oświecenia Anioł Dowgird) nadal wykładano filozofię. Omawia się twórczość filozoficzną wychowanków Uniwersytetu : Józefa Jeżowskiego, Jana Waszkiewicza, Floriana Bochwica, Andrzeja Towiańskiego, Józefa Ignacego Kraszewskiego i in. W dalszym ciągu istniała filozofia w zakrytych szkołach zakonnych. Zakonnictwa, z wyjątkiem pijarów, opieszale reagowały na zmiany w filozofii. Wykładano filozofię w stylu arystotelizmu scholastycznego i filozofii nowych czasów.

W szóstej części książki zostały przedstawione dotychczas niepublikowane ŹRÓDŁA FILOZOFII OŚWIECENIA I ROMANTYZMU NA LITWIE: Rozprawę konkursową Józefa Gołuchowskiego i Uwagi nad Rozprawą konkursową do katedry Filozofii teoretycznej i praktycznej pod numerem trzecim (z języka polskiego tłumaczył Dalius Viliūnas); tego samego autora Lekcje wstępne do kursu Filozofii (fragmenty), a także Projekty kursów filozofii teoretycznej i praktycznej (z języka polskiego tłumaczył Eugenijus Vasilevskis).